

A MUDA LINGÜÍSTICA NA XUVENTUDE: MOMENTOS E FACTORES

Lidia Gómez Martínez
Real Academia Galega
lidia.gomez.martinez@rai.usc.es

Resumo: Neste traballo explóranse, a través de entrevistas semiestruturadas, as narrativas biográficas de dezasete mozos e mozas galegas na procura de mudas lingüísticas (Pujolar [et al.] 2010) co obxectivo de comprender cales son os momentos vitais e os factores que propician cambios nos usos lingüísticos para unha mellor planificación das accións normalizadoras así como das políticas lingüísticas. A análise das traxectorias vitais das persoas entrevistadas, agrupadas segundo a súa lingua inicial, faise de maneira sistemática, atendendo a: contexto familiar e xeográfico, etapa educativa, entrada no mundo laboral e actitudes lingüísticas. Finalmente preséntanse nas conclusións os momentos e factores concretos que semellan propiciar a muda lingüística (se se produce), así como algúns dos aspectos sobre os que, tendo en conta os resultados deste traballo, deberían actuar as accións normalizadoras e as políticas lingüísticas.

Palabras chave: muda lingüística, biografía lingüística, mocidade, política lingüística.

Title: Linguistic change in youth: moments and factors.

Abstract: This paper explores, using semi-structured interviews, the biographical narratives of seventeen young Galician men and women in search of linguistic changes (Pujolar [et al.] 2010) aiming to understand which are the life moments and factors that favour changes in linguistic uses, so that normalizing actions and linguistic policies planification could be improved. The analysis of the life trajectories of the interviewees, grouped by initial language, is done in a systematic way, paying attention to family and geographical context, education, entering the world of work and linguistic attitudes. In the

final conclusions, life moments and factors that seem to favour linguistic changes (if these take place) are presented, including some aspects to which normalizing actions and linguistic policies should pay more attention.

Key words: linguistic change, biographical narrative, young people, linguistic policy.

1. INTRODUCCIÓN

O concepto de muda lingüística foi introducido por Joan Pujolar, Isaac González e Roger Martínez, que especifican que esta noción remite á idea de cambio nas características dun ser vivo, parte natural do ciclo vital. Estes autores interpretan a muda lingüística como un proceso que se caracteriza ben porque unha persoa cambia a lingua que falaba con coñecidos ou en contextos concretos ou ben porque cambia as regras que lle levaban a decidir o idioma que empregaba en determinadas situacións (Pujolar [*et al.*] 2010: 67). Indican, ademais, os momentos vitais nos que se adoitan producir estas mudas: o acceso á gardería ou á educación primaria; o paso á educación secundaria; no caso de quen opta por estudos superiores, a entrada na universidade; o inicio da vida laboral; o establecemento dunha relación de parella; e, por último, o nacemento do primeiro fillo ou filla.

Ter como concepto central dun estudo sociolingüístico a muda implica deixar de lado mapas e gráficos sobre a presenza das linguas nun determinado territorio ou sociedade para prestar atención ás traxectorias lingüísticas, así como aos cambios no comportamento lingüístico ó longo da vida (Pujolar [*et al.*] 2010: 66), o que permite centrarse xa non no que ocorre coa(s) lingua(s) en Galicia, senón en cando e por que, é dicir, nos *momentos e factores*.

Agora ben, como indican tamén Pujolar [*et al.*], investigar as mudas obriga a un cambio de perspectiva e, por consecuencia, a un cambio metodolóxico. Así, é preciso adoptar un punto de vista diacrónico que permita ter en conta os cambios biográficos nos usos lingüísticos, o que repercute nos ámbitos da normalización e a planificación lingüísticas, xa que, ó saber *quen* realiza ou sofre

o cambio, *como* o fai ou o xestiona, *onde*, *cando* e *por que*, poderanse planificar as accións normalizadoras dun xeito máis eficiente e cunha maior proxección de éxito (Pujolar [et al.] 2010: 67). É certo que unha metodoloxía como a que se vai describir non permite abranger corpus amplos, polo que a xeneralización dos resultados obtidos resulta limitada; porén, un achegamento coma este non procura verdades xerais, senón unha comprensión máis profunda daquelas situacións nas que indaga (De Fina 2003: 223). É por isto que este traballo ten, fundamentalmente, dous obxectivos: identificar nas narrativas dos e das informantes os momentos nos que se producen mudas lingüísticas e analizar os factores que permiten explicar non só a muda senón tamén a súa ausencia.

1.2-. METODOLOXÍA

Unha das posibles maneiras de estudar as mudas lingüísticas nas biografías dos e das falantes é a través das súas narrativas, de como contan e interpretan as súas experiencias vitais arredor da(s) lingua(s). Neste ámbito o estudo de referencia é o realizado arredor da construción da identidade dos emigrantes mexicanos en Estados Unidos por Anna De Fina, que considera as narrativas como un xeito privilexiado para a elaboración das experiencias humanas, razón pola cal son propicias para o estudo das comunidades humanas en campos como a antropoloxía, a etnografía e o folclore, entre outros (De Fina 2003: 6).

Neste traballo empregouse a mesma técnica para a obtención das narrativas: a entrevista semiestruturada, que permite falar cunha maior liberdade e amplitude das propias experiencias. As entrevistas das que se toman os datos foron realizadas no marco do proxecto en curso *O galego segundo a mocidade* do Seminario de Sociolingüística da Real Academia Galega. O guión destas non é de deseño propio e foi creado para analizar o momento concreto da entrada no mundo laboral e o seu impacto nas prácticas lingüísticas da mocidade, o que explica o paso por alto de cuestións nas que, nunha entrevista deseñada *ad hoc*, se profundaría. As conversas, un

total de dezasete, foron dirixidas por tres entrevistadores distintos¹ entre os anos 2017 e 2018. As persoas participantes, once mulleres e seis homes, naceron todas entre os anos 1991 e 1999; a participación de moitos conseguiuuse mediante o *snowball sampling*, técnica de selección de participantes a través da identificación dun suxeito inicial que serve para identificar outros posibles participantes e contactar con eles (Atkinson/Flint 2004: 1043). Esta é a razón de que a meirande parte dos e das informantes pertencen a dúas áreas xeográficas moi concretas: Santiago de Compostela e contorna e, por outra banda, o territorio comprendido entre as cidades de Betanzos e Ferrol. Porén, en todas as entrevistas se buscaba un mesmo perfil: mozas e mozos galegos que se incorporaran ao mercado laboral había relativamente pouco tempo ou que estivesen rematando a súa formación pero que contasen con certa experiencia laboral. É necesario indicar tamén que algunhas das persoas entrevistadas eran coñecidas pola investigadora, o que, por unha banda, permite o contraste de información e experiencias pero por outra pode condicionar o desenvolvemento da entrevista e as posibles reflexións que poidan emerxer.

Preséntase a continuación unha táboa que condensa a información relevante das persoas entrevistadas, cuxo anonimato intenta manterse, razón pola cal as súas intervencións e as mencións que a eles e elas se fagan no texto serán mediante os identificadores da grella; a maiores elimináronse os nomes de terceiras persoas que saísen nas conversas, mais non os topónimos por considerar que a xeografía é un elemento importante á hora de analizar as prácticas lingüísticas dos mozos e mozas de Galicia.

---

1 Codificados nas entrevistas como OSC, ANI e LID (eu mesma).

Táboa 1. Características informantes

Id.	Sexo	Lugar Nacemento	Lugar Residencia	Estudios	Emprego	L1	LH
PA	M	Negreira	Negreira	Universitarios	Hostalaría	G	G
AL	H	Santiago de Compostela	Santiago de Compostela	Universitarios	Docencia extraescolar	G	G
DA	H	Abegondo	Santiago de Compostela	Universitarios	Investigación	G	G
MA	H	Boqueixón	Boqueixón	Universitarios	Educación non formal / Hostalaría	G	G
NU	M	Paderne	Paderne	Universitarios	Deseño gráfico	G	G
AN	H	Val do Dubra	Val do Dubra	Secundarios	Tempo libre / Hostalaría	G	G
MAL	M	Ferrol	Ferrol	Universitarios	Atención ao cliente / Investigación / Autoemprego	C	G
LU	M	Oleiros	Santiago de Compostela	Universitarios	Investigación / Atención ao cliente	C	G
CA	M	Ordes	Ordes	Formación profesional	Estética	G	G

Id.	Sexo	Lugar Nacemento	Lugar Residencia	Estudios	Emprego	L1	LH
CR	M	Ordos	Ordos	Formación Profesional e Mestrado	Administración empresa	G	G
MAR	M	Abegondo	Abegondo	Universitarios	<i>Retail</i> de mobiliario	G	As dúas
ALO	H	Betanzos	Betanzos	Universitarios	Hostalaría	C	C
BE	M	Teo	Teo	Universitarios	Educación non formal	G	G
SA	M	Santiago de Compostela	Ames	Universitarios	Educación non formal	G	G
FO	H	Irixoa	Betanzos	Universitarios	Terapia ocupacional	As dúas	As dúas
FA	M	Paderne	Paderne	Universitarios	Fisioterapia / Investigación	C	C
DI	H	Valencia (Venezuela)	Santiago de Compostela	Universitarios	Servizos	C	C

Antes de entrar no corpo do traballo é preciso realizar unha serie de aclaracións. En primeiro lugar, as prácticas lingüísticas que aquí se describen son as *declaradas* polos participantes no momento das entrevistas, o que non implica, necesariamente, que sexan as reais. Volvendo a De Fina (2003: 95), é preciso ter en conta que o que estamos a analizar son narrativas e, polo tanto, construcións, no sentido de que os seus contadores e contadoras escollen como presentalas e o significado que lle atribúen ao presentalas desa maneira concreta.

En segundo lugar, tomouse a decisión de dividir os e as informantes segundo a súa lingua inicial, tendo así un grupo de Castelán Lingua Inicial e outro de Galego Lingua Inicial; dentro deste último, realizáronse dúas subcategorías, segundo converxesen cara á lingua dos interlocutores ou mantivesen a lingua galega. O establecemento da lingua inicial como o punto de partida para clasificar os e as entrevistadas xustifícase polo feito de que se van analizar biografías lingüísticas dende un punto de vista diacrónico e, dentro destas, as direccións do cambio, se o hai, dende unha lingua de orixe (a inicial) cara a unha lingua de chegada (a habitual dos e das informantes á hora de seren entrevistados).

2-. A MUDA LINGÜÍSTICA NA XUVENTUDE

O corpus de entrevistas que sustentan este traballo divídese en dous grandes grupos segundo a lingua inicial das persoas entrevistadas, o que marca tamén os apartados deste estudo, centrados en debullar as historias lingüísticas dos e das informantes na procura de mudas. Os aspectos ós que se lle presta atención son o contexto familiar e xeográfico, especialmente se se produciron migracións; a etapa educativa ó completo, a presenza do galego tanto no grupo de iguais coma no corpo docente, así como as actitudes cara á lingua; por último, analizamos tamén a etapa laboral e a influencia que a entrada a este mundo puido ter nas prácticas lingüísticas.

2.1.- CASTELÁN LINGUA INICIAL

Os informantes pertencentes a este grupo proveñen de proxenitores castelanfalantes, mais certos comentarios permítennos afirmar que no seo dalgunhas das familias tivo lugar a ruptura da transmisión interxeneracional do galego:

FA: mis abuelos si hablan en gallego [...] pero mis padres siempre me hablaron en castellano.

MAL: meu pai si que era galegofalante pero ó casar con miña nai pois | empezou a falar en castelán e a min me criaron en castelán.

En canto á procedencia xeográfica dos informantes, dous deles naceron e seguen a vivir en cidades (MAL e DI); do resto, LU naceu na área periurbana da cidade da Coruña, mais residiu dende moi pequena no rural, onde tamén foi escolarizada. FA naceu e segue no rural, onde asistiu ós primeiros anos da educación infantil, mais dende a primaria desprazouse diariamente a Betanzos para ir á escola primeiro e despois ó instituto. Os casos de LU e de FA chaman a atención, especialmente o desta última, que describe como, dos rapaces da aldea, ningún falaba galego. No caso de LU, quen se trasladou dende un concello da área periurbana da Coruña a un rural, ela si que describe como a súa contorna tiña como lingua habitual o galego, polo menos os adultos.

Nestes casos parece importar máis que os concellos de Paderne e Vilarmador se atopen en áreas de influencia de cidades como A Coruña ou Ferrol, puntos de referencia académicos e de ocio para a mocidade, que que sexan de carácter rural, co cal o binomio rural-urbano e a súa asociación con galego-castelán perde forza fronte ó carácter de cidade das poboacións onde traballan os pais e estudan e fan vida social os fillos. En relación con isto, outro punto en común destas catro persoas entrevistadas é que a lingua habitual nos seus grupos de amigos é o castelán, idioma predominante nos centros educativos nos que cursaron a educación secundaria. A este respecto, as actitudes cara á(s) lingua(s) son opostas: FA e MAL recordan actitudes negativas ou, directamente, hostís cara ó galego:

FA: sí que recuerdo por exemplo asignaturas como ciencias naturales con <nome da profesora> que yo juraría que el libro estaba en gallego pero que ella la daba en castellano.

MAL: o galego si que: xusto no instituto había bastantes loitas de feito un ano que a dirección acolleu o equipo de galego o sea de linguas e tal | decidiu poñer en plan que tiñan que dar as clases en galego os profesores | *houbo loitas aí internas e pelexas de profesores que incluso na clase nos daban o típico mitin de por que me obrigan a falar galego* en clase e esas cousas.

Pola contra, DI describe o instituto no que cursou o bacharelato como pro-galego; da seguinte cita resulta especialmente interesante o final, onde especifica que o que pretendían os profesores non era que o galego tivese vantaxes sobre o castelán senón que estivese en igualdade de condicións:

DI: [...] y luego: en el Rosalía si ahí: que tiraba mucho más por el gallego y si veías un cincuenta cincuenta digamos de profesores y o sea no sólo el de gallego te hablaba en gallego [...] había como mucho apoyo hacia la lengua y tal | sí que: | o sea teníamos ya como uno es más mayor bachiller y algunas veces pues con los profesores | hablas esas cosas y como hay que apoyar no sé qué el desequilibrio que hay y todo [...] si es que es lo de siempre o sea tampoco creo que sea una: algo | ser favorable al gallego sabes? [...] o sea creo que es justo no es ser favorable sino como: darle también su espacio [...] que es necesario [...] no es como: darle ventajas sino: obviamente tiene que estar ahí | y: | para ponerlo en igualdad básicamente no es darle: más derechos.

A este respecto, é preciso lembrar que MAL estudou en Ferrol e FA en Betanzos, vila grande da área de influencia da cidade da Coruña. Aínda así, tamén debe recordarse que é precisamente nun instituto hostil ó galego onde MAL comeza a escribir nesta lingua para, máis adiante, pasar a facelo a súa lingua habitual, por influencia das accións do equipo de normalización lingüística:

MAL: empezou un pouco por convicción | na escola | porque vía que bueno dende Normalización Lingüística facíanse moitas

cousas culturais sobre todo que me gustaban | e: vía como no meu entorno ninguén falaba galego e *decidín facelo un pouco por recuperar a lingua*.

Os centros educativos son espazos de socialización secundaria, a meirande parte das veces os lugares onde os rapaces e rapazas conforman as súas redes sociais, concepto sobre o que se profundará máis adiante. Por iso, non deberían tratarse estas etapas sen mencionar os grupos de amigos ou, polo menos, os de iguais. Así, as catro persoas entrevistadas declaran que nos seus grupos a lingua habitual é o castelán, ás veces con actitudes abertamente negativas cara ó galego:

MAL: si que son cousas directas como de “a ver no puedes cambiar un ratito?” cousas así sabes? [...] igual oigo un comentario ou me fan a burla ou rollos así (risa).

O paso á universidade supón unha expansión de horizontes, pois os e as entrevistadas atopan máis xente que ou ben ten o galego como lingua habitual ou ben cambia de lingua se elas lle falan en galego. As seguintes citas amosan a invisibilización que sofre a lingua galega, especialmente entre a xente nova, en certas áreas xeográficas, xa que atopar persoas galegofalantes supón unha sorpresa, especialmente para FA, pero tamén para MAL:

FA: cuando di el cambio de conocer más gente [...] a: | estudiar en La Coruña y coincidí con sesenta personas en clase y vi que de ellas | pues a lo mejor: | no sé quince pues podían hablar gallego espontáneamente [...] o: siempre | pues dije bueno | [...] ¡pues hay más gente que habla gallego! (risa).

MAL: na universidade si que me pasaba | non traballando digo estudando que si que | *había xente que descubrín despois | que eran galegofalantes (risas) como?! era como unha sorpresa!*

Como contrapunto, é precisamente na facultade onde LU muda as súas prácticas lingüísticas, pasando do castelán ó galego por influencia dunha profesora:

LU: sempre tivera esa sensibilidade pero nunca me atrevera a dar o paso non? [...] creo que foi en segundo de carreira ou así polas clases dunha profesora da facultade <nome de profesora> pois: | non sei xa: | impulsoume a dar o cambio sabes? é decir | pois por que non?

Temos entón, no grupo de persoas coa lingua castelá como L1, dúas rapazas que mudan cara ó galego, cambio que adoita encadrarse dentro da categoría dos neofalantes, definidos por Ramallo (2018: 487) como aquelas persoas que, prototipicamente, se unen á comunidade de fala de xeito activo despois de aprender unha lingua, no caso do Estado español unha das minorizadas, mediante a socialización secundaria. Os casos de LU e MAL teñen semellanzas e diferenzas, comezando polo momento e o xeito no que se produce a muda: no caso de MAL o cambio comeza antes, no instituto, e dáse de xeito progresivo, primeiro na escrita e despois na fala; pola contra, LU fai do galego a súa lingua habitual na etapa universitaria e de maneira repentina:

LU: recordo a miña compañeira de piso que *cheguei | púxenme a barrer i falei galego* i que fas? sabes? como: que raro esto!

Ademais, polo que pode observarse nas entrevistas, os vínculos co galego eran maiores no caso de MAL, pois era a lingua habitual de seu pai e da súa avoa, o que quizais explique por que di *recuperar a lingua* cando fala dos motivos que a levan a empregar o galego, que semella terse perdido na súa familia. A maiores, o entorno das dúas persoas é ben distinto, pois o de MAL presenta actitudes abertamente hostís, como xa se viu. Así mesmo, é interesante observar as repercusións que a muda lingüística destas entrevistadas ten na familia: MAL reconece que seu pai, dende que ela mudou as súas prácticas, comezou a falar máis galego; algo semellante ó que ocorre cos avós de LU.

MAL: meu pai | ahora case (risa) se está volvendo galegofalante outra vez dende que eu lle falo en galego xa fala en galego cos demais tamén si.

LU: miña bisavoa que tamén estivo escolarizada un tempo claro pois | para ela o galego estaba prohibido entón | eles sempre castelán | comigo si que moitas veces falan en galego agora que eu empecei a falar galego pero: | pero falan castelán.

Ademais, o feito de que elas falen galego en ambientes castelanfalantes tamén provocou que outras persoas o falen, ou polo menos lle contesten nesta lingua:

LU: agora: | meu pai e meu irmán ás veces en galego entón agora hai veces que: | eles me contestan en castelán i outras en galego a verdade é que non: [...] pero bueno eles normalmente falan castelán [...] bueno e: | meu mozo: fala castelán normalmente pero comigo sempre galego [...].

Esta influencia nas prácticas lingüísticas de certos achegados é a primeira das semellanzas observadas entre estas dúas mozas entrevistadas que, nos seus relatos sobre a muda, refiren tamén como, sobre todo ó principio, hai momentos de certa tensión:

LU: a xente que coñecía de toda a vida: a familia i demais claro | si que *como tes que explicar e por que tal e por que non tal*.

MAL: e si que me pasou de: | sen querer que se me escapase o galego con algún profesor que tal e: [...] *por que me falas en galego? sabes? preguntáronme así directamente*.

A ansiedade situacional ou certo medo ó rexeitamento pode ser tamén o motivo polo que, no ámbito laboral, as entrevistadas contan con dúas ou máis versións do seu currículo, empregando as escritas en castelán para os traballos relacionados co seu ámbito académico:

MAL: teño en inglés castelán e galego | *pero teño que dicir que case todo o que boto de enxeñería o boto directamente en castelán despois si que botei algún a entidades así sociais ou cousas así que si que o mandei en galego* | pero: | moi puntualmente case sempre o mando en castelán.

LU: e: | teño: dúas copias | o sea teño un en castelán e outro en galego si | e: non recordo: | *para Decathlon en galego* | *para o da universidade: en castelán* [...] por que é o que utilizo para convocatorias MEC i todas esas cousas tamén | é o:²

É precisamente no ámbito académico, non propiamente no entorno laboral, onde MAL é cuestionada abertamente pola súa lingua habitual, a mesma que os seus superiores lle piden que empregue á hora de redactar os documentos oficiais:

MAL: na universidade [...] aínda que a lingua supostamente oficial é o galego ó final | tiven que elaborar manuais e si que aí me decían | no en castelán porque é propio para nós e se entende mellor | e logo: si que elaborei tamén unhas prácticas para uns alumnos e aí pedíronme | malia que todo o mundo usaba castelán no laboratorio | que a fixera en galego porque como era o texto oficial que se lle iba dar ós alumnos.

LU e MAL son, entón, as dúas persoas que semellan experimentar unha muda lingüística no sentido en que estas son definidas por Pujolar. Aínda así, nas súas respectivas entrevistas, DI e FA sinalan ocasións puntuais nas que cambian de código e *falan* en galego:

DI: hay uno que: | uno de clase que se llama <nome> que con él como: | eso lo tiene muy cerrado y no sé a veces como que me sale hablar así | o sea no cerrado [...] con el acento que tengo | gallego que tengo pero: a veces si que me sale hablar con él algo de:

FA: de vez en cuando me sale la mítica frase que si sueltas en gallego porque eres de aquí y es la que oyes de pe: | tipo pero ti que dis? o algo así pero bueno | mayoritariamente me expreso en castellano.

No caso de DI resulta especialmente interesante o seu comportamento, xa que na entrevista reconece que no seu entorno hai

---

2 O grupo de investigación no que traballou LU pertence ó departamento de Literatura Española da Universidade de Santiago de Compostela.

máis persoas galegofalantes en interacción coas cales se mantén en castelán, sendo a variedade dialectal o feito que lle fai converxer, mais non na variedade *cerrada*, que, aínda que non o fai explícito, debe percibir como negativa en certa medida, pois aclara que converge *con el acento gallego que tengo*.

Aínda que FA e DI presenten mudas esporádicas, aprécia-se unha diferenza fundamental respecto das actitudes. Por unha banda, DI presenta unhas actitudes positivas, seguramente relacionadas coas que describiu no instituto, mentres que as de FA son difíciles de definir, pois atopa *extraño*, ao comezar na facultade o feito de que haxa xente doutras zonas de Galicia que fale galego de xeito *espontáneo*; ademais, nunca rexeita a presenza ou o uso do galego en ámbitos que ela asocia co castelán, pero sempre inclúe o inglés, poñendo as dúas linguas cooficiais no mesmo nivel que a estranxeira:

FA: en la carrera nos tienen | comentado de | que nosotros como: | bueno profesionales sanitarios y teniendo en cuenta que hacemos un servicio y queremos llegar | a una población determinada [...] si que debemos intentar adaptarnos a: sus demandas incluyendo las demandas lingüísticas *entonces que habla: gallego pues deberíamos hablar gallego [...] que habla inglés | deberíamos hablar inglés* (risas) luego ya pues bueno | ¡quién pueda! (risas).

Isto podería relacionarse coas actitudes negativas que presentan os seus pais, xeración na que semella terse producido a ruptura da transmisión interxeneracional do galego nesta familia, respecto da presenza da lingua galega na escola en detrimento, segundo eles, do castelán e o inglés.

As actitudes negativas cara á lingua galega que percibe tanto na casa coma no instituto teñen impacto non só nas súas prácticas lingüísticas como profesora, onde decide establecer o castelán como lingua da docencia a consecuencia de ter un alumno procedente doutra comunidade autónoma, senón na maneira de narrar as súas experiencias como alumna na propia facultade, onde refire como conflito o feito de que unha compañeira de León tivese dificultades cun profesor que impartía a súa materia en lingua galega:

FA: recuerdo que una vez *la chica que venía de León se puso un poco tensa porque no entendía a un profesor pero | quedó entre nosotros de jjo ya podía | hablar castellano que no le entiendo!* porque además vocalizaba muy mal (risas) entonces | si aún encima al ser un idioma que no sabes si vocalizas mal pues la pobre se: veía negra pa coger los apuntes pero nunca le dijo nada al profesor.

2.2-. GALEGO LINGUA INICIAL

2.2.1-. Converxentes

Atopamos neste grupo persoas que empregan o termo *bilingüe* para referirse a quen, coma eles, empregan no seu día a día tanto galego coma castelán. Porén, o feito de que o que marque o cambio de lingua sexa o idioma no que os interlocutores se dirixan a eles ou elas, na meirande parte das ocasións, levoume a denominalos non bilingües, como afirman, senón *converxentes*. O cambio de lingua que se describe dáse, na maioría dos casos, de xeito espontáneo, case automático:

FO: coa miña familia materna falo en galego | e con meu pai e coa miña familia paterna falo en castelán [...] entón | era como un *chip* que se iba cambiando.

AN: teño falado con miña nai de || porque falo castelán se primeiro me falan eles xa en castelán eu xa cambio automaticamente o *chip* e xa lles falo en castelán.

É preciso ter en conta que o *chip* adoita cambiar en contextos non familiares, é dicir, en contextos onde a imaxe propia está en xogo, coma o ámbito laboral, o académico e o público. É necesario recordar aquí ó concepto de *face* ou imaxe pública presentada por Goffman (1956) e desenvolvido por Brown e Levinson (1987), que consideran que toda persoa posúe unha *imaxe positiva*, que responde á necesidade de ser apreciado e unha *negativa*, que responde á vontade de non ser molestado. Neste caso os informantes mudan de lingua para protexer a súa imaxe positiva e ser aceptados ou apreciados en

espazos públicos onde a lingua non marcada, a que mellor protexe esta *face* é o castelán. Así, as razóns aducidas para este cambio poden ser varias e van dende considerar a converxencia nun único idioma como o desexable nunha conversa á educación ou á cortesía, como se ve máis adiante, cedendo sempre á outra persoa o poder de marcar a lingua da interacción.

A lingua familiar de todas as persoas que incluímos neste apartado é o galego, que teñen como L1, agás FO, que podería definirse como o único verdadeiramente *bilingüe* no senso de que ambas as dúas son as súas linguas iniciais e familiares, unha por parte de pai e outra por parte de nai:

FO: e: ós cinco anos pois foi | a: idade coa que meus pais se separaron [...] con miña familia materna falo en galego | e con meu pai e coa miña familia paterna falo en castelán.

Os cambios de residencia son un factor a ter en conta á hora de analizar as prácticas lingüísticas e as mudanzas que se puideron producir. Das persoas entrevistadas, as únicas que presentan cambios de residencia a longo prazo son FO, MAR e AN; nestes dous últimos casos ó iniciar os estudos superiores e nunha mesma dirección: de ambiente vilego cara á unha cidade. FO, por outra banda, pasou o seu primeiro ano de vida na Coruña, de onde seus pais o levaron a Betanzos, vila na que estivo ata os cinco anos; a separación da parella marca unha nova etapa para el, no concello de Irixoa, de onde volve a Betanzos aos doce anos, cando nota un grande contraste entre as linguas dun lugar a outro:

FO: cando eu iba ó colexio: en: Irixoa | falaba galego cando cheguei a Betanzos | todo o mundo falaba castelán: e ó principio o primeiro ano empecei a falar galego: o sea seguía falando o meu galego | pero: | pff | é moi complicado manter un idioma: nun ambiente que: ou nun contorno nun contexto que non se fala sabes?

É cando atopa compañeiros coas mesmas prácticas lingüísticas ca el (galego como lingua habitual no ámbito familiar pero

castelán noutros contextos) que deciden, de maneira conxunta e reflexionada, falar galego tamén fóra da casa:

FO: o sea aquí vivía con miña nai [...] e falaba en galego [...] pero saía da casa e: dependía con quen: [...] o sea ó mellor | pois | con A<nome de rapaz> por exemplo | pois | pasaron o sea en primeiro da ESO eu falaba galego | en segundo falaba castelán | e en terceiro | dixemos que coño estamos facendo se na casa sabes? falamos este tema e dixemos se na casa falamos galego: [...] e | nos entendemos nos van a entender fóra | por que no? | había compañeiros cos que falaba galego tamén [...] compañeiros: | G<nome de rapaz>| bueno ti coñeceslos pois falaban galego e: | e eu contestáballes faláballes en galego por- que joder me sentía moito máis cómodo.

LID: G<nome de rapaz> de feito creo que era un dos poucos que si que falaba galego sempre | pero bueno G<nome de rapaz> tamén el non sei se naceu aquí | pero eu creo que el ten familia en Teixeira e el pasaba bastante: | entonces ó fin é ó cabo os que estábamos aquí e falábamos galego | éramos de fóra!

FO: éramos os de fóra | si | os de Betanzos normalmente falan | falan castelán.

Semella entón, que o tipo de hábitat mantén unha estreita relación coas prácticas lingüísticas, sendo máis frecuente o emprego do galego naquelas persoas que proceden, ben eles/as ben as familias, de vilas pequenas ou hábitats rurais. E máis que co tipo de hábitat, a relación dáse coas *redes sociais* que alí se crean. O concepto de rede social, de grande aplicación para o estudo da variación lingüística, foi presentado por Milroy en 1980 para definir o conxunto de relacións interpersoais dos individuos, así como as súas consecuencias sociais, aspecto que o propio AN fai explícito cando fala da súa lingua inicial:

AN: en general no meu pueblo fálase gallego [...] entonces á hora de || xa aprender a falar xa a min xa me ensinaron a falar en gallego siempre.

O resto das persoas entrevistadas, agás SA e ALO, que ata que comezaron os estudos superiores sempre viviron na mesma vila na que se atopaba o centro educativo, presentan migracións diarias asociadas á educación, pois todos viven en zonas rurais ou vilas pequenas. A constante que se observa nestes casos é que conforme aumenta o nivel educativo, máis grande é a vila ou a poboación na que se atopa o centro; tamén é maior a presenza do castelán, como ben notan as informantes:

SA: na escola e: ó principio iba: a unha unitaria | e tamén falaban galego despois ó mellor [...] ó mellor ó ir a un colexio máis grande pois fálanche máis castelán pero: sempre falamos en galego | normalmente a maioría eran galegofalantes tamén.

E outro sinala como o feito de falar en galego nun instituto dunha cidade o identificaba como procedente dunha vila:

AN: ti chegabas alí o primeiro día | aquí en Santiago me refero e lle falabas a un profesor galego || como: que decías non decirte non eres de Santiago ¿non? non son de tal pobo de tal pueblo e tal | e decíache el non xa me parecía polo falar en galego.

Todas as persoas entrevistadas asistiron a centros educativos de titularidade pública e cando se lles pregunta polas actitudes lingüísticas que percibiron, sinalan, como se ve tamén no grupo dos castelanfalantes, que os profesores e profesoras non adoitaban respectar o establecido pola lexislación en canto ás linguas nas que se debían impartir as materias, especialmente na educación secundaria, e sempre na mesma dirección: impartir as materias de galego en castelán.

SA: [...] na: secundaria si que cada: mestre facía: | cada profesora facía o que quería | é dicir | si ela era castelanfalante e o libro estaba en galego | a clase iba dar en castelán entonces despois tampouco se cumpría: | o porcentaxe que estaba: sabes? administrado a cada: | a cada asignatura.

A este respecto resulta especialmente significativa a seguinte cita de AN, que explica como un profesor chegado da Coruña (castelanfalante) decide darlles as clases en castelán, aínda que a lei establece que debían darse en galego, para que se afixesen a falar en español:

AN: non conflito non pero eu acórdome de que un chegara e era de Coruña o profesor || el a súa lingua era castelanfalante [...] e el como vía que todos falábamos galego e tal el decidiu falarnos castelán para así tamén que entrásemos máis en contacto co castelán porque: o castelán falábamolo bueno || ben pero así tamén podíamos falar con el con máis soltura para que nos fósemos acostumbrando.

No propio contexto educativo ten tamén unha grande importancia no que respecta ás prácticas lingüísticas o grupo de iguais; é significativo que, na meirande parte das entrevistas, sempre que se pregunta polas actitudes lingüísticas, se sinalen as negativas cara ó galego, xa que quen emprega a súa variedade dialectal *pechada* é obxecto de mofa ou este idioma debe deixar de ser a lingua habitual dunha clase trala chegada de alguén estranxeiro:

SA: e: sei dun caso que: era un rapaz de Muros | chegou a Bertamiráns e en Muros teñen así o idioma bueno | a súa lingua | era unha variedade dialectal que é máis pechada non? [...] comentaba o rapaz comentaba que cando el iba: | que cando empezara en secundaria que: | si que notara que a xente como que se ría del e tal por ter esa variedade.

AN: houbo chegar a un acordo dunha rapaza que chegara de Uruguay || entonces si que: con ela había que falar castellano e: na clase a veces para que ela en principio entendese.

Só se narran actitudes positivas cara ó galego na entrevista de AN, que interpreta a converxencia dos seus amigos como un esforzo e unha mostra de respecto. Porén, é preciso lembrar que para este entrevistado, o feito de el falarlle castelán á xente que lle fala en castelán parécelle algo que ten que ver coa boa educación

mentres que contestar en galego se lle falan en castelán é ser esixente ou *tiquismiquis*:

AN: Si aquí en Santiago algúns fálolles castelán pero || poucos | contados cunha man cos dedos dunha man | pero maioritariamente galego sempre.

ANI: Y en que lingua responden eles [...].

AN: Si pois || (non sei digo eu) si salvo un ou dous que a veces non sempre tamén [...] si que intentan responderme sempre que *fago unha pregunta en galego intentan responderme tamén en galego* (ANI: *y que tal o ves*) non sei | *eu igual o vexo como unha maneira de respecto de que valoran que fales galego ou non sei é un esforzo que fan* | por ti.

AN: Pois eu neso || son moi flexible e si || *o mellor eu podo explicarlle un xogo en galego* || *pero despois eles me preguntan en castelán pois || respóndolle en castelán* || *neso si eu non me poño exigente ou tiquismiquis* non sei || pero || eso | se me falan en un idioma procuro non sei se por respecto ou me educaron así por educación responderlle no mesmo idioma se podo.

Como última fase da educación está a universidade, onde todos coinciden que a lingua predominante é o castelán, algo especialmente acusado por FO, estudante da Universidade da Coruña, que pese a ter vontade de empregar o galego como lingua habitual, declara non atopar máis que atrancos, aínda que esta sexa realmente a lingua oficial da institución:

FO: pff | agora: | é que: | foi outro cambio por exemplo entrar na universidade: [...] e: falaba galego pero é que: | e había moita xente que falaba galego ó principio o primeiro ano | pero: [...] como é na Coruña sabes? | é como que se contagia o castelán [...] é como: | mui raro todo | é como: | a universidade tal | por exemplo os traballos fágoos moito en castelán sabes? ou case todos fixen dous traballos en galego | e gustaríame facer máis pero: | hai tan pouca información en galego: | ou: a información que nos chega é tanta en castelán que: | que é | mui difícil | sabes? o sea | xa teño pouco tempo | polo do traballo: tal non sei que | que aínda encima poñerte a traducir todo | e que vaia ben!

porque despois | aínda encima lle entregas un traballo a un profesor en castelán | e sin querer che vai a unha palabra en galego | que non a puxeches ti en galego senón que: | escribíchela mal | e xusto por exemplo | me criticou a profesora un non [...] que puxen non con n ó final [...] e despois que os escribes en galego: e que: hai profesores que non son: | galegos | e que non cho van entender | e que che piden: cho piden en castelán.

Porén, non é só no nivel dos profesores ou dos materiais onde as persoas entrevistadas notan unha maior presenza do castelán na universidade, senón que hai quen tamén o asocia á confluencia de xente provinte doutras áreas xeográficas de Galicia, o que intensifica a ligazón do idioma coa xeografía que antes apuntamos.

A entrada no mundo laboral non supuxo cambios nas prácticas lingüísticas neste grupo de persoas entrevistadas, cuxas prácticas seguen a ser mixtas. O interesante aquí entón é ver cales son as dinámicas de uso dunha e doutra lingua no ámbito laboral. Así, vemos que ALO, no seu traballo como camareiro durante o verán ten como lingua habitual o castelán, tanto cos clientes coma cos seus compañeiros e superiores. O seu comportamento axústase ó declarado por el na entrevista sobre o emprego do galego no ámbito familiar e castelán fóra del. Porén, é preciso reparar na resposta que dá cando se lle pregunta por posibles políticas lingüísticas no centro de traballo:

ALO: nunca me mandaron | escoller lingua | eles falan en castelán e bueno eu | *por non levárle-la contraria* (risa).

As prácticas lingüísticas das tres persoas entrevistadas que traballan como monitor e monitoras de tempo libre son semellantes: cando explican unha actividade ou un xogo adoitan facelo en galego, lingua inicial e habitual no seo familiar, mais cando interactúan cos rapaces e rapazas que están ao seu cargo ou cos proxenitores, fano en función da lingua que lle falen:

BE: cando estou traballando cos nenos ou: me falan en castellano igual hai veces que tamén lle falo castellano [...] de estar [...] distendidos en plan BE: quiero un folio en plan toma!

coge! | pero sáleme pero non frases de decir vouche explicar unha actividade en castelán no eso si que xa si que me sale en galego (risas) | porque non me sale en castellano.

ANI: utilizas a lingua que falas habitualmente para falar [...] cos pais e nais e os cuidadores?

SA: si normalmente sempre me dirixo en galego | a non ser que me digan ó mellor algo | ou eso que: que sexan castelanfalantes.

As razóns destas prácticas lingüísticas poden atoparse nas propias entrevistas: por unha banda, o galego é a lingua na que calquera dos tres afirma sentirse máis cómodo, por ser tamén a súa lingua inicial; por outra, calquera deles traballa en programas de conciliación familiar dependentes en última instancia de administracións municipais que fan explícita a súa vontade de que estes programas promovan a lingua galega. Así, cando AN, SA e BE explican unha actividade ou xogo están *actuando* como monitores que teñen instrucións de empregar o galego; pola contra, cando interactúan con nenos/as ou proxenitores a súa identidade como monitores pasa a un segundo plano, polo que a dinámica lingüística de adaptarse á lingua do interlocutor/a que el e elas describen na súa vida diaria se reactiva.

Algo semellante ocorre con MAR, que na oficina técnica na que traballa emprega, nas interaccións orais, galego ou castelán segundo a lingua na que lle falen. A alternancia entre as dúas linguas redúcese cando as interaccións son escritas, vía correo electrónico, situación na que só emprega o galego cando mantén unha conversación con alguén, é dicir, cando non se trata dunha comunicación oficial ou externa á empresa. Na súa narración sobre o mundo laboral MAR relata como na empresa na que traballa, aínda que hai tanto galegofalantes como castelanfalantes, cada unha destas linguas ten un maior peso en determinados espazos o que, dun xeito máis restrinxido, relaciona de novo as linguas coa *xeografía* ou, máis ben, cunha xerarquía social onde o galego se asocia a traballos manuais (normalmente desenvolvidos por persoas cunha menor formación académica) e o castelán se reserva ós espazos de máis prestixio (oficinas, despachos), onde traballan as persoas cunha maior formación académica:

MAR: tamos separados | en oficina e taller | e si que noto por exemplo [...] como que o gallego no taller é máis: | ah! entro no taller e falo en gallego e na oficina ó mellor entra alguien na oficina e fáliche castellano.

Por último temos a FO, un dos que conta cunha maior experiencia laboral ao ter levado a cabo tres traballos diferentes: xardineiro, camareiro e instrutor de pilates. O segundo dos traballos é sobre o que temos menos información respecto das súas prácticas lingüísticas, pois só conta que tiña compañeiros tanto galegofalantes como castelanfalantes. O contraste atopámolo entre a primeira experiencia laboral e a actual. Cando traballou como xardineiro non tiña compañeiros, co cal só interactuaba co xefe, un home de máis de sesenta anos galegofalante. Pola contra, na clínica na que traballaba no momento de ser entrevistado empregaba a lingua castelá tanto coa súa superior coma con clientes e, ademais, considera necesario consultar cos usuarios se prefiren que cambie ó castelán se, por ter tido unha interacción previa con galegofalantes, comeza a sesión en galego:

FO: eu coa miña jefa falo en castelán porque a coñecín falando en castelán | falamos en castelán todo o rato entonces | xa teño: | ese chip de falar en castelán | pero: | non sei | eu falo galego (risas) [...] eu como persona son é galego | despois no traballo o que máis falo é castelán [...] pois hai a veces que: estou con algunha usuaria que me fala en galego [...] e sigo bueno | estou falando en galego: si queredes que cambie me da igual tal.

Semella entón que máis que prácticas *bilingües* no ámbito de traballo o que temos son prácticas *diglósicas*, pois agás nos programas de conciliación para os que traballan AN, BE e SA, onde o galego é esixido polo concello contratante, a lingua empregada con superiores ou en comunicacións oficiais é o castelán. Non quere dicir isto que o galego estea excluído do ámbito laboral, senón que se emprega nun ambiente máis informal (cos compañeiros, por exemplo), cando a imaxe profesional non está en xogo, o que se ve reforzado, por unha banda, polo feito de que, aínda que moitos consideren ambas linguas como súas (independentemente de que

recoñezan sentirse máis cómodos en galego) os currículos que envían os envíen en castelán e en inglés, como sucede no caso de MAR e FO; e por outra, por, como acabamos de ver na cita, consultar se os usuarios/as están de acordo con que se empregue o galego como lingua de traballo.

Ao fío disto trátanse agora as prácticas lingüísticas que refiren as persoas participantes cando hai presente alguén de orixe non galega, o que nos permite comezar coas actitudes lingüísticas, último aspecto a analizar dentro deste grupo de entrevistados e entrevistadas.

Como ben se dixo, a meirande parte dos e das informantes teñen como lingua inicial o galego, que, en determinados contextos, como xa vimos, é a súa lingua habitual. Mais, como inflúe nas prácticas lingüísticas dos e das entrevistadas a presenza dunha persoa de orixe non galega? No ámbito da educación, a presenza de persoas estranxeiras semella condicionar a lingua da docencia, deixando como única opción o castelán:

FO: un compañeiro que é de: Europa do este [...] e entón a ver | el entende eu fállolle en galego e enténdeme pero: cóstalle máis sabes? | prefire: [...] que as clases sean en castelán que os apuntes sean en castelán | os profesores preguntan iso e din bueno pois vou explicar en castel voy explicar en castellano | pero bueno xa viñan con esa intención (risa).

Neste caso a persoa estranxeira fai explícito o seu desexo de recibir materiais e clases en castelán, pero como indica FO, os docentes empregan a situación como unha escusa para empregar o castelán. Este fragmento amosa non só a percepción de FO da realidade sociolingüística senón tamén as ideoloxías doutros e, de xeito indirecto, a súa propia. Así, AN e SA consideran que, respectivamente, un senegalés e un rapaz de familia árabe os van comprender mellor en castelán que en galego, aínda sen ter coñecementos de lingua española:

AN: en Pontevedra sobre todo as actividades as explicaba en castelán porque había algún | había un neno que era adoptado que era de: Senegal creo e ese si que o galego pouco.

SA: aquí hai un neno | que cos seus pais bueno é árabe e con seus pais fala: en inglés | en árabe eu penso | entón | eu penso que o galego aínda lle vai costar máis | pero: entón tendo a decírllo en castelán.

Establecer aquí cal é a razón exacta que leva a AN e a SA a comportarse lingüísticamente deste xeito sería elucubrar, pois, ademais, de que non se afondou máis nas entrevistas sobre este tema en concreto, estas dúas non foron realizadas por min. Pódese profundar, pola contra, nas razóns que estas dúas persoas amosan para a converxencia lingüística en castelán, as de AN xa referidas *apud*:

SA: é complicado que unha persoa esté falando en galego e outra en castelán a min me parece un pouco: | estraño (risas) | pero bueno non quere decir que non se entendan.

Converxer na lingua do interlocutor semella entón unha cuestión de educación, de flexibilidade, unha maneira de facer a conversa máis normal, pero é preciso apuntar que isto ocorre sempre que se fala de converxer do galego cara ó castelán, o que delata a xerarquía social das linguas que se asume, na cal o castelán é a lingua socialmente aceptada e por iso empregada para falar con estranxeiros. Así, AN interpreta a converxencia voluntaria do castelán cara ó galego como un esforzo, termo que nin el nin o resto de entrevistados e entrevistadas empregan cando narran as súas converxencias cara ó castelán:

AN: Si que intentan responderme sempre que fago unha pregunta en galego intentan responderme tamén en galego non sei | eu igual o vexo como *unha maneira de respecto* de que valoran que fales galego ou non sei é un *esforzo* que fan | por ti.

O feito de que esta converxencia se interprete como un esforzo tamén é indicativo de que demandar a converxencia do castelán cara ó galego (como algúns informantes relatan peticións de converxencia do galego cara ó castelán) non sería unha situación socialmente aceptable. Así mesmo, a pouca relevancia que lle outorgan as persoas entrevistadas á converxencia galego-castelán sinala unha

vontade de evitar potenciais conflitos, é dicir, de protexer a imaxe positiva, mediante a renuncia á lingua propia.

Como xa dixemos antes AN e SA, así como BE, traballan en programas municipais de conciliación familiar que promoven o galego; as actitudes cara ás políticas lingüísticas pro-galego son diversas, pois mentres AN e SA consideran que é algo bo e incluso necesario para evitar a perda da lingua, BE considera que a presenza do galego no seu traballo actual é excesiva:

BE: si: xa che mandan falar galego | si xa che mandan falar galego cos compañeiros che mandan fala:r galego co:s nenos e no programa está todo en galego | e desde o concello che esixen o galego: | non lle vas a poder falar castelán ós nenos *entonces ti ó mellor desenvólveste mellor en castelán | e | o sea veste forzado* no:n e ó mellor hai nenos que falan en castelá:n | e eu porque son galegofalante pero había xente que estaba facendo moitísimo esforzo en falar galego ó mellor teríaste que adaptar un pouco ós nenos en plan non cen por ce:n todo estricto en galego e dicir entonces ó mellor o cincuenta por cento: en cada lingua.

BE percibe o feito de que o seu traballo deba desenvolverse totalmente en galego como un problema para as persoas castelanfalantes que non estean afeitas a empregar a outra lingua cooficial; a situación contraria, o emprego recomendado do castelán, non chega nin a mencionarse. A este respecto resulta interesante coñecer as opinións do resto de persoas entrevistadas sobre a lexislación en materia lingüística ou o apoio institucional ó galego:

FO: regulado en tanto a que: | esté permitido falar calquera lingua? si pero que teñas que falar esta lingua: neste tempo: | con este: || e que eso xa: [...] *o sea hai que ser un pouco: | permisivos coa xente senón: estás cerrando moito [...] o emprego sabes? xa hai paro para que máis para cerrar aínda máis [...] a oportunidade de: conseguir un traballo.*

ALO: [...] non por lei non | o sea ten que ser así: espontaneamente non que esté regulado porque senó:n | pareceríame unha tontería [...] ninguén debe: | decidir se: debes falar o sea se tes no traballo esta lingua ou tes esta outra sabes? ten que: salir de ti non debe esta:r rexido por unhas normas.

Vemos entón que as actitudes das persoas que teñen o galego como lingua inicial non teñen por que ser precisamente positivas, xa que esixir o coñecemento da lingua galega, que ten o status de cooficial, se interpreta como unha maneira de restrinxir o acceso ao mercado laboral. Aínda así, máis estraño resulta o motivo que, para AN, explica que se reducise a porcentaxe de materias que debían impartirse en lingua galega:

AN: No meu colexio si de feito antes eran menos incluso en castelán (hum) pero como viron que a xente non no rural non falaba || moito castelán pois creo que cambiaran aí uns porcentaxes nas asignaturas.

O discurso da igualdade das linguas aparece de fondo en case todas as entrevistas, máis é un discurso que, polas prácticas lingüísticas que declaran os e as entrevistadas, se asumiu de maneira superficial. Así, defenden a igualdade das linguas pero consideran que esixir o coñecemento da galega en Galicia é unha restrición á par que obvian a obrigatoriedade, constitucional, de coñecer a española. De igual maneira, a converxencia do castelán cara ó galego percíbese como un esforzo, algo *chocante*³, ó tempo que a do galego cara ó castelán é un asunto de educación, discurso que ALO sintentiza á perfección:

ALO: hai que: | pois saber dominar as dúas linguas e | utilízalas en diferentes casos según che: falen.

O problema é que este discurso, e a xerarquía lingüística que del se desprende, onde o castelán é a lingua por defecto, está tan interiorizado que os cambios de lingua, ou de *chip*, acaban por automatizarse, delatando a non-reflexión sobre as razóns que levan á converxencia, percibida como costume e como normal, aínda cando a comprensión está asegurada, o que non fai máis que limitar os espazos de uso do galego.

---

3 BE: e era moi curioso porque tiña un amigo que era de Pontedeume e que el sempre falara castelán pero chegou aquí e como vía que a maioría de nós falábamos en galego e: con nós falaba galego [...] era o: caso así: máis chocante.

2.2.2-. Mantedores

Os e as informantes deste grupo presentan usos lingüísticos onde o galego é a lingua predominante, con moito, sobre o castelán, aínda que hai algunhas excepcións.

A lingua familiar de todas as persoas entrevistadas é o galego, aínda que a través das súas narrativas, algunhas sinalan como os proxenitores intentaron introducir o castelán nas súas dinámicas:

AL: eu recuerdo algo meu pai cando: cando era máis pequeno pero acórdome perfectamente | sempre me tiraba un pouquiño do castelán el falando galego sempre sempre era: | pois non sei | falarlle en castelán ós nenos para ver: non sei para que salira máis fino (risa) non sei por que! eu nunca nunca lle respondín en castelán era incapaz.

NU: aprendín a falar en castellano | na: | na escola supoño [...] que empezaría aí: a falar en castellano e daquela ela | cambiou ó castellano [...] pero despois xa: | as dúas volvimos cambiar ó ghallego (risa).

Porén, o caso que máis chama a atención é o de PA, a menor con vinte anos de diferenza de catro irmáns, que foron criados en castelán por pais galegofalantes. O cambio de conduta lingüística atribúeo ela ás diferentes circunstancias socio-políticas do momento no que foron escolarizados seus irmáns (os comezos da época democrática e o forte estigma do galego) a aquelas do momento no que naceu ela, dúas décadas despois.

En canto ás migracións que presentan os entrevistados e as entrevistadas, os únicos que presentan migracións prolongadas no tempo son NU e DA, que, ao comezar os estudos superiores, marcharon ás cidades de A Coruña e Santiago de Compostela para estudar Deseño Gráfico e Física. O feito de viviren ambos os dous en aldeas fixo que xa dende nenos se tiveran que desprazar a vilas próximas (Betanzos no caso de NU e Carral e Culleredo no de DA) para acudir ós centros educativos. Estes desprazamentos diarios non provocan cambios nas súas prácticas lingüísticas, mais DA relaciona unha maior presenza do castelán en Carral e Culleredo coa proximidade de ambos núcleos á Coruña:

DA: *Carral está como: na contorna da Coruña está aí: como: un término medio entre o urbano e o rural [...] e: | e si | o sea: | como que a mitá da xente pois si falábamos galego a outra mitá castelán ou algo así [...] despois cando fun a Culleredo pois: | si que alí: | a proximidade supoño que á Coruña non sei o que é alí a xente | maioritariamente falaba castelán.*

O resto das persoas entrevistadas, que se atopaban ben rematando os estudos de grao ben xa traballando, seguen a residir, con seus pais, nos mesmos lugares nos que naceron e se criaron. Como se trata de ambientes rurais ou vilegos, os desprazamentos diarios para ir á escola ou ó instituto son unha constante que comeza tarde ou cedo. Así, no caso de CR e AL, os desprazamentos comezaron a finais da primaria ou co inicio da ESO, mais eran desprazamentos que non implicaban demasiada distancia e que se facían dentro do mesmo concello. Porén, no caso de AL (que vive nunha aldea pero acode ó instituto a Santiago de Compostela) o impacto destes desprazamentos é maior nas súas prácticas lingüísticas que no caso de CR (que se despraza dunha aldea a unha vila):

AL: no instituto cando cheguei á secundaria en primeiro da ESO creo que foi o único momento da miña vida | no que falei constantemente castelán desde que entrei pola porta si porque non: | perdín o contacto cos meus anteriores compañeiros fun eu solo a outro instituto.

Algo semellante lle ocorre a MA, que comeza a desprazarse a Santiago por mor de actividades extraescolares antes de cursar o bacharelato no instituto do barrio compostelán de Fontiñas, onde non percibe cambios significativos no ambiente lingüístico máis próximo (a aula), o que atribúe ó feito de que os seus compañeiros e compañeiras tivesen, coma el, orixe vilega ou rural:

MA: en Boqueixón non hai baloncesto | entonces miña nai | e: tróuxome aquí a Santiago [...] eu estiven xogando no Rosalía | dende toda a ESO todo o bachiller [...] e: || e: e aí si que se falaba eu falaba todo castelán [...] sentíame máis cómodo en castelán con eles.

As persoas que máis tardan en iniciar os desprazamentos diarios por motivos académicos ou de formación son CA e PA, que dende as súas respectivas vilas, comezan a ir a Santiago de Compostela para, a primeira, estudar Perruquería e Estética en academias privadas e, a segunda, Filoloxía Galega.

Sobre a presenza das linguas nos centros educativos, o que narran os e as informantes que aquí se denominan galegofalantes coincide co declarado polo resto de persoas entrevistadas: segundo o tipo de hábitat o galego está máis ou menos presente entre o alumnado pero, a medida que aumentan os niveis educativos a presenza desta lingua é menor, especialmente entre o profesorado, que incluso imparte aulas en castelán cando a lexislación establece que debería facelo en galego. Esta menor presenza é especialmente visible na transición da educación primaria á educación secundaria, que adoita levar asociado o desprazamento a unha vila; de feito AL identifica este como o momento no que entra en contacto co castelán. Así mesmo, resulta interesante ver como o incremento de profesores e profesoras castelanfalantes (ou que imparten as súas clases en castelán), se asocia coa procedencia non vilega dos e das docentes:

OSC: i a lingua me dis que a maioría que falaban en castelán? igual na infancia?

PA: [...] os profesores si | pero é que é eso é que a maioría dos profesores non eran de alí [...] viñan moito de Santiago *entonces*.

Como tamén ocurría nos grupos de *Castelán como Lingua Inicial e Converxentes*, hai galegofalantes que refiren actitudes abertamente negativas contra o galego por parte do profesorado:

PA: e eu recordo que: que había veces que che machacaban moito con eso | <imitando> dise agua: non se di aghua | en todo caso auga | pero estaban sempre dise galiña non ghaliña sempre: | ca gheada si que: | si que nos controlaban moito.

CR: o galego como que o apartaban así: [...] para que faláramos entre nós pero bueno que: | que bueno | como que apartaban un pouco [...] algunha vez algún compañeiro ten preguntado por que daban a clase en castelán estando o libro en galego | e: | e a resposta era porque el falaba esa: lingua e que a ver | que co: galego tampouco non era necesario.

Mais este tipo de actitudes negativas non proveñen só do corpo docente senón que se observan tamén no propio alumnado:

AL: eu viña co chip de falar en galego porque: eu sempre falaba galego | e estaba tamén un rapaz [...] eu faleille en galego e díxome | que haces hablando gallego? no deas asco!

A transición da primaria á secundaria non foi especialmente fácil para AL que foi escolarizado nun centro distinto dos seus amigos, algúns dos cales sufriron cambios máis acusados que os de AL nos seus usos lingüísticos, xa que empregaban o castelán na aldea cando levaban aos amigos da cidade, o que os volvía obxecto de mofa por parte dos que non mudaran a lingua, entre eles o propio entrevistado:

AL: veciños tamén dalí da Peregrina da aldea [...] e eles si que | aínda a día de hoxe cos seus compañeiros falan en castelán e díxenlle un día por que lle falaban castelán? pero se vos falades ghallegho comigho toda a vida | que facedes facendo no:? | e díxéronme home é que vamos a ver que vamos selos raros da clase? [...] unha está bueno estaba na Compañía de María e outro estaba no Rosalía entonces eles dous pois si que xa se: cambiaron moitísimo incluso viñan os seus amigos | cando viñan os seus amigos á aldea [...] pois eran primeiro os seus amigos e nós *ríamonos deles decíamos deben de estar tomando no té! (risas) quiere* más té señor? (risas) *ríamonos deles.*

Neste fragmento cobra especial relevancia o concepto de *rede social* xa referenciado de Milroy (1980) e en especial a xerarquía das redes: AL e os amigos da aldea perciben que a súa rede densa e próxima por ser a do lugar onde viven e se criaron (onde máis tempo pasan e, por tanto, onde máis poden necesitar a axuda uns

dos outros), e na que a lingua é un elemento de cohesión de gran poder, se ve relegada a un segundo plano en favor das novas redes sociais creadas nun contexto distinto (onde se pasa menos tempo) e nas que a lingua é diferente. Ademais, a lingua desas novas redes (o castelán) ten connotacións negativas para eles (un maior status social, urbano, de aí a mención ó té) por se contraponer á súa identidade colectiva, en esencia rural e de clase traballadora, razón pola cal sancionan ó *traidor* mediante a mofa. Mais non se trata tampouco dunha mofa inocente, pois “¿Quiere más té, señor?” é o que un criado lle preguntaría ó seu señor, co cal, para os burladores, falar castelán equivale a ser submisos ou servís cos novos amigos urbanos castelanfalantes, revelando a xerarquía social asociada ás linguas.

A razón do cambio é, como se pode intuír cando MA narra por que falaba en castelán cando comezou a ir xogar ao baloncesto a Santiago, integrarse nun novo grupo, para o cal a lingua é un aspecto que pode resultar crucial e de vital importancia respecto da imaxe. Así conta PA que os amigos do seu mozo, de Pontevedra cidade, a relacionan coa *Galicia profunda* por falar en galego:

PA: resúltame máis complicado no seu núcleo de amistades [...] por exemplo | porque (baixando a voz) son de Pontevedra todos! (risas) ciudad! sabes? e é como la Galicia profunda me llaman! (risas) [...] eu ó principio falaba castelán | pero como: eso método de inclusión.

Dentro do grupo de iguais resulta de especial importancia a lingua que empregan as parellas, pois este é un dos factores que determina a transmisión interxeracional do idioma ou a súa ruptura. Neste sentido temos as narrativas de PA e de NU, xa que ambas manteñen relacións estables con mozos castelanfalantes que, co paso do tempo, presentan un incremento da presenza do galego nos seus usos lingüísticos:

PA: el claro no meu núcleo familiar como nós falamos todos galego el é o que se sinte extraño fóra o sea: fóra [OSC: el fala sempre castelán?] dentro el na súa familia fala en castelán [...] conmigo non sempre | antes si | e de feito eu antes era a que falaba máis castelán con el | ahora no ahora como: eu estou

na miña casa e na miña casa falamos galego (risa) el síntese estraño | e quere integrarse sabes? [...] e comigo incluso tamén | por mensaxe | por whatsapp fálame moitísimas veces en galego moitísimas.

NU: ó principio el falaba máis castellano [...] cada vez fala máis gallego.

Volvendo ao ámbito educativo, e antes de pasar ao laboral, a experiencia das persoas entrevistadas respecto do uso de castelán e galego na Universidade é que o galego decae drasticamente non só en favor do castelán, senón, especialmente no ámbito científico, do inglés. En palabras de DA:

DA: no ámbito científico | como é como un mundo muy globalizado os grupos de investigación están en contacto permanentemente con: | grupos doutros sitios e tal entón o idioma vehicular sempre é o inglés | entón [...] nesa posición o desfavorecido son é o resto non é o galego é todo o resto.

Este entrevistado, ademais de no grupo de investigación do que actualmente forma parte, traballou nos veráns, cando era máis novo, recollendo amorodos en invernadoiros locais e tamén nunha empresa dedicada á colleita e comercialización de algas. Os empregos do resto dos informantes son, a excepción de CR que leva como administrativa cinco anos na mesma empresa, temporais ou a tempo parcial: profesores de clases particulares (PA, MA), profesores de música e baile tradicional galego (MA, AL), camareiros (PA, MA) e perruqueira / estética (CA). Como vemos, todos os traballos son de cara ó público, polo que o concepto de imaxe resulta importante. A este respecto, nas entrevistas preguntáselles se recibiron indicacións explícitas sobre a lingua que deben empregar; a única que as recibiu foi CA, nunha clínica de estética do centro de Santiago de Compostela:

CA: a mayoría en galego menos agora que estou en Santiago | que: | todos | por decir o noventa por cento fala castellano [...] e: se me falan castellano pois intento falarlle castellano [...]

porque me obriga a jefa [...] non é que me obligue pero: sabes? si eles me falan por que non lle podon falar eu castelano?

O feito de empregar o castelán con persoas de fóra é unha constante que vemos ó longo de todas as entrevistas, sen importar o idioma do ou da interlocutora e a proximidade deste ao galego. Así, a presenza dunha única rapaza estranxeira condiciona o emprego da lingua galega como vehicular incluso en clases de baile tradicional:

AL: o primeiro cuadrimestre cando empezamos de novo [...] veu o: | o director do espazo de danza e había unha alumna [...] que era italiana | e entón | dixo el bueno como hay una alumna que es italiana: por respeto hacia ella: vamos a dar las clases | das las clases en castellano | e eu xa sudaba frío (risa) [...] e foi a salvación que dixo a: italiana | no no no! háblame gallego que quiero aprender gallego.

AL é unha das persoas máis reticentes a cambiar de lingua, seguramente motivado polo incidente do instituto que antes se referiu, o que o leva a recomendar aos seus compañeiros o emprego do galego nas aulas de baile tradicional, incluso cando no grupo hai persoas non galegas:

AL: díxenlle mira ti fai o que che manden | pero se esas rapazas as que son de fóra dan entendido o galego fálalle en galego eu díxenllo.

As actitudes do resto de informantes non son tan firmes respecto do uso do galego, pois por riba do dereito de empregar a lingua propia en Galicia están moitas veces a idea da educación e o respecto, así como o da non-imposición das linguas. As actitudes das persoas entrevistadas respecto do emprego das linguas no ámbito laboral van dende a indiferenza, a adaptación á lingua dos alumnos e alumnas, ata a resposta taxativa de CA, que afirma que en Galicia non ten por que falar outro idioma que o galego. O discurso de CA, de feito, amósase incoherente, pois aínda que contén afirmacións coma esta, ela parece que intenta escusar á xefa:

CA: pero si un caso lle falara gallego tampouco me di nada eh? o sea ela dime jo sabes? si che fala castell bueno castelán intenta falalo pero: | pero non me di en plan jo como non fales sabes? tampouco se enfada.

Este non é o único caso de incoherencias nas narrativas dos entrevistados, pois dentro deste grupo de galegofalantes, o habitual é, tamén no caso de PA, que declara non cambiar de idioma por razóns ideolóxicas, que envíen currículos en castelán, situación compartida por moitas das persoas entrevistadas, aínda que logo as entrevistas adoiten facerse en galego, como afirman CA, CR, PA e NU.

No relativo ó ambiente lingüístico dos traballos, o crecemento da empresa na que traballa CR como administrativo e a incorporación ó cadro de persoal de xente doutras partes de Galicia alteran os usos lingüísticos dos e das traballadoras máis veteranas:

CR: a ver | cando eu empecei a traballar eramos menos na empresa | eramos máis xente toda centrada: | xente de por aquí de Ordes | co cal | falábamos galego | ou: pff senón era o: cen por cen era o noventa e pico | agora claro a empresa creceu moito | e: hai moita máis xente que fale castelán.

Isto, unido ó feito de que o seu labor consiste con contactar con provedores e clientes de fóra de Galicia, fai que ela se vexa obrigada a falar en castelán, que adoita manter despois como lingua na oficina:

CR: cando: falas pos | eu que sei con xente que está en Madrid: d noutros sitios || veste obrigado a falar castelán | non lle vas falar galego.

LID: claro pero por exemplo alí dentro da: | dentro da oficina | tamén falas e:n castelán?

CR: a veces salche de maneira mecánica porque: estás falando por teléfono a mayor parte do tempo entón estás falando en castelán e no momento que che falan alí en castelán pois tamén che sale xa.

No caso de PA, o emprego do castelán vólvese necesario ao atender a turistas doutros lugares do Estado español; así mesmo, falar en lingua galega con turistas procedentes de cidades galegas pona en situacións incómodas:

PA: no hotel [...] víñache xente de | do centro da Coruña e de Vigo | pois xente maior | incluso que a min facíame moita gracia incluso me cabreaba non? | que ti falábaslle galego e como a señora falaba castelán pois decíache que non che entendía ou como? preguntábache | cómo? perdona niña | e decías ti a ver! | señora | sabes? | neses casos si que me: | ás veces quedaba eu pensando non? decía:s | joba | que: situación máis incómoda.

Pola contra, DA conta como, no seu grupo de investigación, compañeiros e compañeiras castelanfalantes cambian ao galego cando se dirixen a el:

DA: na facultade no grupo no que estou | aí si que: | ahora son: | inmensa minoría porque: | si que todos falan castelán | ou casi todos | pero a verdá é que me sinto mui cómodo ou mui: porque todos | cam casi todos | bua non todos pero casi todos | cambian para: falar comigo.

A acomodación lingüística ós interlocutores percíbese de maneira distinta por parte das persoas deste grupo. Así, CA opina que as persoas con galego como lingua inicial e habitual que falan castelán cando o seu interlocutor ou interlocutora empregan esta lingua o fan por quedar ben ou por demostrar que tamén coñecen o español:

CA: eu creo que: porque lle falan castellano | fálánlle castellano e entonces pois por quedar ben ou po:r sabes? por que non lle vou falar castellano si el mo fala? pois digo eu que é por eso.

Máis críticos son AL e MA, pois o primeiro cre que a xente que se adapta ós interlocutores castelanfalantes o fai para convencerse de que *non son menos* e o segundo pensa que a adaptación lingüística obedece ao *postureo*:

AL: integrarse: | autoconvencerse tamén [...] de que non son menos que os outros [...] por que | a ver a maioría da xente galegofalante que coñezo é: | porque vén do mundo rural.⁴

MA: desa xente que fala castelán | un: | sesenta setenta por cen | fálao por: | por ser bien queda digamos | por influencia da xente que ten ó redor [...] e: | non sei por *postureo* digamos o sea porque podería seguramente perfectamente falar galego | e: | e a maioría dese sesenta setenta por cen seguro que: | que: | é idioma no que o criaron vamos.

Porén, interpreta a converxencia dos castelanfalantes cara ó galego como unha forma de achegamento:

MA: no | eu creo que de feito | moita da xente moita da xente que: | ó mellor vas | a unha tienda | e che falan castelán | de primeiras [...] pero despois cambian ó galego | para: digamos empatizar máis contigo [...] eu creo que eso é positivo non? en plan dálle | dáche unha confianza: outra confianza non?

Esta visión coincide coa de DA, que interpreta a converxencia dos seus interlocutores castelanfalantes ao galego como un *piropo*, e cre que a razón de que estes empreguen a lingua galega obedece a un proceso de concienciación:

DA: pois eu creo: porque están concienciados da importancia da lingua [...] e que o teño falado | e que toma a consciencia de que: | de que bueno eu son castelanfalante polas circunstancias e tal e ó mellor non teño | a capacidade de dar ese cambio e: pasar a falar galego en tódolos ámbitos da miña vida | pero si que cando podo | intento facer ese esforzo de: de cambiar.

---

4 A identificación da procedencia urbana ou rural das persoas, que para algúns entrevistados marca a lingua das persoas, cun determinado status social é algo que tamén atopamos na entrevista de PA:

PA: [...] escoitas un pouco de todo escoitas hasta o castelán máis | refinado | co: galego que temos nós de: aldea de: rural de toda a vida da: vila que é o que hai alí [...] (1.647-1.649).

É precisamente a toma de conciencia a través dun proceso de reflexión o que motiva que moitas das persoas entrevistadas deste grupo decidan manter o galego como lingua habitual en calquera ámbito da súa vida, como vimos antes respecto de PA, ou como se amosa agora nos casos de AL, que decide manter o galego como resposta a un ataque á súa identidade, e de MA, que considera que o galego é parte da súa imaxe:

AL: eu faleille en galego e díxome | que haces hablando gallego? no deas asco! non sei que [...] e doeume tanto tanto tanto que dixen pois haste de joder ben! desde aquela xúrocho desde aquela non volvíñ a falar en: en castelán no instituto [...] desde aquela e xa solo xa por convicción ó principio era | bueno que tiña medo e intentaba falar en castelán a algúns e tal pero doeume tanto que dixen eu non vou na miña vida eu non me averghonzo de donde son.

MA: eu falo galego o sea esto é o que hai | non: | e de feito miña: miña nai | cando estuven en Peleteiro | todo o mundo me decía non che dixeron nada polos pendientes? porque [...] todo porque: todo o mundo me decía bu! non sei que tal | e: díxenlle eu: | os pendien | é como: non é como o galego (risas) os pendientes pero é parte son parte de min e son parte da miña imaxe non?

Aínda que DA non narra propiamente as razóns polas que se mantén en galego, obsérvase que é un tema sobre o que cavilou e sobre o que fala cos seus achegados:

DA: cambias pa falar cun profesor pero a ti vénche: un tipiño pola calle: e fálache castelán non cambias | cambias pois co profesor co médico o típico | e: | e eu creo que [...] eles non ven que sexa necesario | pero é como unha herencia do que había antes e do que eles se foron empapando na casa.

Falando de discursos herdados ou que *empapan* a sociedade, ó analizar estas entrevistas (non só as do grupo de mantedores senón o conxunto das realizadas para este estudo) un dos aspectos que máis chama a atención é a frecuencia coa que aparece o concepto de *imposición* e, máis en concreto, cando se fala sobre políticas lingüísticas

que regulan o uso de galego e castelán en Galicia. Se ligamos isto coa frecuencia coa que se mencionan os incumprimentos dos *cupos* de materias que debían darse en cada idioma cando os e as informantes cursaban a Educación Secundaria, é moi probable que este discurso teña as súas orixes nas acusacións de impoñer o galego que a oposición lanzaba ao bipartito a respecto do Decreto 124/2007. Así, hai informantes consideran que a política lingüística no ámbito laboral o que debера garantir é a liberdade para decidir que lingua empregar:

CA: eu creo que cada un é libre | pero si a ti che apetece falar en galego pois | sabes? que a outra persona non lle pareza mal: sabes?

Pero tamén atopamos, sobre todo naqueles nos que se produciu un proceso de reflexión, a distinta consideración entre políticas lingüísticas que promovan o castelán e aquelas que promoven o galego:

OSC: pensas que: que esa tería que ser unha decisión do traballador ou unha decisión do empregador?

PA: tería que ser unha decisión do traballador totalmente totalmente | ousexa non quero decir tampouco que se tivera que *obligar* a ninguén a falar galego <intel> pero si fora nese caso non? no que fora ó revés si cadra de que [...] aquí neste entorno fala en galego | pero a min que para certos postos che | esixan incluso | ou che aconsellen | un pouco de presión | que fales castelán pois a min paréceme absurdo.

MA: se fora: | algo para: | para | a ver que tamén crearía controversia obviamente pero para *impoñer* o galego nas empresas privadas | pois: eu que sei | non estaría mal.

DA: toda lexislación que se faga | eu creo que debería ser para apoiar o galego non para outra cousa | e: | nese sentido se se debería: lexislar para que no mundo da empresa: | *impoñer*: | non sei é unha cuestión complicada que habería que pensar en todo caso | eu | si tomara medidas | serían medidas para: | para que o uso do galego o sea non estivese mal visto en ningún caso.

O emprego de verbos con connotacións negativas como *impoñer*, *obrigar*, así como *desmadrar* son un exemplo máis de que, aínda dentro do grupo de persoas que manteñen o galego como lingua habitual e que defenden que en Galicia non deberían ter porque falar noutra lingua, a xerarquía lingüística antes apuntada, onde o castelán ocupa unha posición superior á do galego, está aceptada e non é contestada máis que de xeito superficial mediante afirmacións que non se corresponden coas actitudes das persoas entrevistadas.

3-. CONCLUSIÓNS

Na introdución deste traballo presentouse como concepto central do estudo a muda lingüística, definida por Pujolar [*et al.*] (2010) como o cambio de lingua nun contexto concreto ou o cambio das regras que marcan que lingua falar en cada situación determinada. Das dezasete persoas entrevistadas detéctanse cambios nas prácticas lingüísticas de doce, a maioría das cales comezaron a empregar máis o castelán na súa vida diaria; as características destes cambios son heteroxéneas e o reducido número de informantes cos que contamos non permite facer unha xeneralización que explique as mudas lingüísticas na mocidade galega, pero si contar cunha primeira aproximación á variabilidade de situacións que se producen nas etapas vitais ás que se atende neste traballo (infancia, adolescencia e mocidade) para así tratar de comprender por que se produciron nestes casos concretos e sentar bases de actuación para as accións normalizadoras.

Nestas entrevistas identificáronse dous factores chave nas mudas lingüísticas: o sistema educativo e o mundo laboral. As mudas lingüísticas relacionadas co sistema educativo danse nun momento de transición determinado: o paso da educación primaria á educación secundaria. En concreto, os e as informantes entrevistadas comezan a introducir o castelán nas súas prácticas habituais cando o cambio de etapa vai acompañado dun cambio de centro, normalmente situado nun hábitat con características urbanas, e tamén dun cambio nas redes sociais. Os mozos e mozas asumen que o castelán é non só a lingua habitual maioritaria nos núcleos urbanos cara ós que se desprazan senón tamén a lingua que se espera que eles e elas falen; o emprego do castelán revélase logo como un

mecanismo de integración nas novas redes sociais que deben tecer nun escenario cun maior grao de urbanización que os seus lugares de orixe ou residencia.

As persoas que non experimentaron cambios de hábitat durante a súa etapa formativa non presentan mudas lingüísticas durante a súa adolescencia, mais si unha vez comezan a súa vida laboral. Nesta ocasión as mudas, ben sexan espontáneas dos e das informantes ben sexan solicitadas polos seus superiores, veñen marcadas por unha concepción negativa máis que das interaccións bilingües en si, do mantemento do galego cun interlocutor ou interlocutora castelanfalante, especialmente se se trata de clientes ou usuarios ós que atender no contexto laboral.

En ambos os casos, as mudas lingüísticas semellan obedecer a unha norma subxectiva, non escrita, de adaptación á lingua dos interlocutores. Porén, esta norma subxectiva semella estar máis arraigada nos galegofalantes que nos castelanfalantes, xa que todas as persoas que tiveron o galego como lingua familiar, se ben no momento de seren entrevistadas manteñen esta lingua independentemente da do seu interlocutor ou interlocutora, se comportaron como converxentes durante a súa adolescencia e, en concreto, nos seus primeiros tempos nun novo centro educativo situado en hábitat urbano, mentres que os e as castelanfalantes non experimentaron esta situación.

A muda lingüística é entón un concepto amplo, complexo e tamén dinámico, xa que se observan, especialmente no caso dos galegofalantes, casos nos que tras unha etapa de converxencia lingüística cara ós interlocutores ou interlocutoras retornan ás prácticas monolingües en galego. Aínda que nas entrevistas realizadas se intuían algúns dos factores que determinaban o retorno (por exemplo a afirmación da identidade propia a través da lingua) non poden apuntarse aquí porque non se afondou o suficiente neste aspecto, o que de seguro resulta de interese para investigacións posteriores.

Como se indicou na Introducción, coñecer os tipos de cambios que se producen, onde, cando e por que, contribúe a unha mellor planificación das accións normalizadoras. As entrevistas realizadas indican que os cambios nas prácticas lingüísticas teñen lugar durante o paso da educación primaria á educación secundaria;

cambios de etapas educativas que, de non residir en vilas grandes ou cidades, levan asociado un cambio de centro, de hábitat e de redes sociais. A relación entre cambio de lingua e instituto non se establece polo carácter deste de institución educativa, senón polo seu carácter de lugar de socialización, onde volve entrar en xogo o concepto de redes sociais de Milroy. O cambio de lingua, polo menos nos casos estudados, lígase coa construción dunha nova identidade social fóra da rede de contactos á que xa se pertence, nun tipo de hábitat máis urbano. Aquí é onde se atopa unha sorte de profecía autocumprida: os hábitats urbanos asócianse co castelán, polo que o desexo de encaixar en novas redes sociais empuxa ós galegofalantes a empregar o español, negándoselle así ás persoas como ALO (galego como lingua inicial pero castelán fóra do contexto familiar) oportunidades de uso da súa lingua.

A lingua galega, entón, atópase invisibilizada, non normalizada, en hábitats urbanos. Non é novidade que a poboación galega tende á concentración ben nas cidades, especialmente as do denominado eixo atlántico, ben no seu ámbito periurbano. En relación con isto, os esforzos normalizadores e de política lingüística deberían dirixirse en dúas direccións paralelas: desmontar a asociación galego-rural e castelán-urbano e dar visibilidade ós e ás galegofalantes urbanos.

A asociación das linguas cun determinado tipo de hábitat ten a súa base nunha asociación do tipo de hábitat co status social, xa que a lingua actúa como marcador de procedencia e, consecuentemente, de clase. Isto parece ser o que, en última instancia, determina a xerarquía lingüística na que o castelán é erixido como superior ó galego por ser, historicamente, a lingua das clases altas, residentes precisamente nas cidades. Se temos en conta o desexo universal da mellora das condicións de vida, que normalmente se asocia cun ascenso na escala social, atopamos o motivo de que o castelán sexa a lingua non marcada, porque non delata procedencia. Así, os falantes que experimentan mudas do galego cara ó castelán, ou que converxen, empregan esta lingua para potenciar a súa imaxe positiva, o desexo de seren aceptados, sen importarlles a súa imaxe negativa, é dicir, o desexo de seren respectados independentemente da lingua que falen. Ligado a isto está a visibilidade das persoas con

galego como lingua inicial en hábitats urbanos, pois se non se lles proporciona visibilidade e oportunidades de uso dentro do grupo de iguais o número de galegofalantes seguirá tendendo a diminuír.

A razón é simple: no grupo dos iguais non só se forman relacións de amizade, senón tamén relacións de parella, que poden cristalizar nunha familia. Se no grupo de iguais a lingua habitual é o castelán e esta se institúe como lingua da parella, especialmente nos casos de galegofalantes iniciais, o máis probable é que esta sexa tamén a lingua que se transmita familiarmente. Guiar as accións normalizadoras e as políticas lingüísticas nesta dirección non resultaría infrutuoso, pois neste propio traballo obsérvase xa como o emprego do galego de xeito habitual por parte de varias das entrevistadas está aumentando os niveis de uso do galego nas súas parellas, castelanfalantes iniciais e habituais nados, criados e actualmente residentes en hábitats urbanos ou periurbanos.

REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS

- Atkinson, Rowland e John Flint (2004): “Snowball sampling”, en Michael S. Lewis-Beck, Alan Bryman e Tim Futing Liao (eds.), *The SAGE Encyclopaedia of Social Science Research Methods*. Thousand Oaks, Calif.: Sage, 1044-1045.
- Brown, Penelope e Stephen Levinson (1987): *Politeness. Some universals in language use*. Cambridge: University Press.
- Christison, Mary Ann (2010): “Negotiating multiple language identities”, en David Nunan e Julie Choi (eds.), *Language and culture. Reflective narratives and the emergence of identity*. New York: Routledge, 74-81.
- De Fina, Anna (2003): *Identity in narrative: a study of immigrant discourse*. Amsterdam: John Benjamins.
- Goffman, Erving (1990): *The presentation of self in everyday life*. London: Penguin Books.
- Milroy, Lesley (1980): *Language and social networks*. Oxford: Basil Blackwell.
- O’Rourke, Bernadette e Fernando Ramallo (2013): “Competing ideologies of linguistic authority amongst new speakers in contemporary Galicia”, *Language in Society* 42(3), 287-305.

- O'Rourke, Bernadette e Fernando Ramallo (2014): "Perfiles de neohablantes de gallego", *Digithum: A relational perspective on culture and society* 16, 98-105.
- O'Rourke, Bernadette e Fernando Ramallo (2015): "Neofalantes as an active minority: understanding language practices and motivations for change amongst new speakers of Galician", *International Journal of the Sociology of Language* 231, 147-165.
- Padín Álvarez, Paulo (2017): *Neofalantes na era digital*. Barcelona: Universitat Oberta de Catalunya. [Traballo de Fin de Mestrado].
- Pujolar, Joan, Isaac González e Roger Martínez (2010): "Les mudes lingüístiques dels joves catalans", *Llengua i Ús* 48, 65-75.
- Ramallo, Fernando (2018): "Linguistic diversity in Spain", en Wendy Ayres-Bennett e Janice Carruthers (eds.), *Manual of Romance Sociolinguistics*. Berlin: De Gruyter.